

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди

Харківське історико-філологічне товариство

Український СВІТ

у наукових парадигмах

Збірник наукових праць

Випуск 2/2015

УДК 811.161.2 + 39 (477)
ББК 81.411.1 + 63.5 (4УКР)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

- **Маленко О. О.**, д-р філол. наук, проф. (Харків),
(головний редактор);
- **Ворожбіт В. В.**, д-р пед. наук, проф. (Харків);
- **Голобородько К. Ю.**, д-р філол. наук, проф. (Харків)
- **Дорошенко С. І.**, д-р філол. наук, проф. (Харків)
- **Лисиченко Л. А.**, д-р філол. наук, проф. (Харків)
- **Ломакович С. В.**, д-р філол. наук, проф. (Харків)
- **Новиков А. О.**, д-р філол. наук, проф. (Глухів)
- **Борисов В. А.**, канд. філол. наук, доц. (Харків)
- **Піддубна В. В.**, канд. філол. наук, доц. (Харків), (заст. головного редактора)
- **Терещенко В. М.**, канд. філол. наук, доц. (Харків)
- **Умрихіна Л. В.**, канд. філол. наук, доц. (Харків)
- **Юр'єва К. А.**, канд. пед. наук, доц. (Харків)

РЕЦЕНЗЕНТИ:

- **Нелюба А. М.**, д-р філол. наук, проф., Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.
- **Степаненко М. І.**, д-р філол. наук, проф., Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка.

Ухвалила вчена рада Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
(*протокол №5 від 6 листопада 2015 року*)

У 41 Український світ у наукових парадигмах : Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. — Харків : ХІФТ, 2015. — Вип. 2. — 148 с.

Свідectво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 3281 від 18.09.2008.

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
вул. Блюхера, 2, м. Харків, Україна, 61168

ISBN 978-966-1630-30-6

© Автори статей, 2015
© Обкладинка У. Мельникова, 2015
© Макет В. Журенко, 2015

Олена Маленко

Герої й час в українській поезії (спроба лінгвопоетичної інтерпретації) 66

Анна Мартакова

Графічні засоби мовної гри в поезії українського постмодерну 74

Василь Терещенко, Інна Остренок

Постмодерна рецепція українця: автоетнонімний вимір 78

УКРАЇНІСТИКА В КОНТЕКСТІ ЧАСУ**Яна Василенко**

Романтичний вимір топосу «Українська ніч»: поетика європейського художнього моделювання 94

Оксана Ісаєнко

Формування терміносистеми українського кіно: фіксація й типологія термінів 100

Лідія Лисиченко

Роздуми під час захисту дисертацій з мовознавчих проблем 104

Світлана Марцин, Олена Полозова

Спецкурс з українознавства як складник формування національної свідомості студента-філолога 110

Анатолій Новиков

Образ Івана Мазепи у творчості О. Пушкіна й І. Карпенка-Карого: компаративний аспект 116

Андрій Панченков

Комунікативні й семантичні конституенти проповідницького підстилю конфесійного стилю 122

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ**Наталія Варич**

Роль національного етичного ідеалу справедливості в сучасному громадянському вихованні 134

Олена Садоха

Єдність національного й наднаціонального у вихованні громадянськості як чинник сталого безпечного розвитку суспільства 139

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

4. Д'юї Дж. Демократія і освіта / Дж. Д'юї; пер. з англ. М. Олійник. — Львів : Літопис, 2003. — 294 с.
5. Михальченко М. І. Філософія освіти і соціокультурна теорія / М. І. Михальченко // Філософія освіти. — 2005. — № 1. — С. 38–51.
6. Nye B. How Large Are Teacher Effects? / B. Nye, S. Konstantopoulos, and L. Hedges // Educational Evaluation and Policy Analysis. — 2004. — № 26 (3). — P. 336–345.
7. Palmer P. Courage to Teach: Exploring the Inner Landscape of a Teacher's Life San Francisco: Jossey-Bass, 1998.

УДК 130.2: 37.035.1

Олена Садоха, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

ЄДНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОГО Й НАДНАЦІОНАЛЬНОГО У ВИХОВАННІ ГРОМАДЯНСЬКОСТІ ЯК ЧИННИК СТАЛОГО БЕЗПЕЧНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

У статті показано, що в освітньому полі глобалізаційні процеси призводять до значних змін різних освітніх систем, інтеграції їх у єдиний простір, але за збереження відмінностей, зумовлених національними традиціями. Доведено, що єдність національного і наднаціонального на засадах справедливості у вихованні громадянськості слугує провідним чинником сталого безпечного розвитку суспільства.

Ключові слова: глобалізація, громадянське виховання, національне і наднаціональне, справедливість в освітньому полі, безпечний розвиток.

В статье показано, что в образовательном поле глобализационные процессы приводят к значительным изменениям различных образовательных систем, интеграции их в единое пространство, но при сохранении различий, обусловленных национальными традициями. Доказано, что единство национального и наднационального на основе справедливости в воспитании гражданственности служит ведущим фактором устойчивого безопасного развития общества.

Ключевые слова: глобализация, гражданское воспитание, национальное и наднациональное, справедливость в поле образования, безопасное развитие.

The article shows that in the educational field globalization processes lead to significant changes in the various education systems, integrating them into a single space. but they also preserve differences due to national traditions. Proved that national and supranational unity on the basis of justice in civil education serves as the leading factor secure sustainable development.

Key words: Globalization, citizenship education, national and supranational, justice in the field of education, safe development

Гуманітарне знання, зокрема філософія освіти, швидко реагує на процеси соціокультурного життя, не тільки відбиваючи й вивчаючи основні його явища, а й пропонуючи програми освоєння цих явищ, навчання, розвитку й виховання людини в умовах соціальних зрушень. У глобалізованому світі, мінливому,

динамічному, сповненому постійно оновлюваних ризиків і потужних викликів, освіта набуває все більшої ваги як стратегічний рушій суспільства на засадах справедливості, як провідний чинник виживання цивілізації, як умова подолання духовної кризи.

Здійснений у нашому дослідженні філософсько-освітній аналіз засвідчив, що особистість як соціальний суб'єкт у системі освіти перестала бути об'єктом прямого впливу суспільства. Понад це людина, докладаючи неймовірних зусиль у здобутті знань, висуває свої основні вимоги суспільству через систему освіти, потребуючи таких знань, що дозволяють їй бути соціально адаптованою. Ті, хто навчається в цьому суспільстві за його методиками і технологіями, поступово відходять від традиційної категорії студентів чи учнів, набуваючи статусу його громадян, який передбачає наднаціональний підхід до етнічних, конфесійних та інших відмінностей людей, глобальну етику, толерантність, солідарність, рівну людську гідність тощо.

Поліваріантність, поліконтекстуальність, складноорганізованість сучасного світу зумовили проблематизацію процесів ідентифікації, поєднання національного, традиційного з наднаціональним. Соціальний динамізм, безумовно, передбачає і мінливість ідентифікаційних орієнтацій, ціннісних настанов соціальних груп і поколінь. Крім того, становлення самого громадянського суспільства в межах конкретної держави (наприклад, України) передбачає пошук своєї індивідуальності, зокрема через розвиток освітнього поля й установлення виховних домінант на засадах справедливості, що зумовлює окремі ідентифікаційні труднощі, порушуючи питання про доречність і можливість відновлення на якісно іншій основі національних традицій в освіті за умов глобалізаційних трансформацій.

Процеси євроінтеграції, що все інтенсивніше починають розгортатися в Україні, також потребують більшої прозорості, зрештою — культури свободи, культури вибору й цілеспрямованих відповідальних дій. Україна, перебуваючи разом із усім світом в очікуванні й створенні нової епохи, прагне не тільки визначити основні вектори цивілізаційного розвитку, а й відкрити можливості своєї національної самореалізації в сучасному світі, перш за все, відповідно навчаючи й виховуючи молоде покоління.

Трансформаційні процеси суттєво гальмують механізми формування громадянського суспільства, що набуває особливої ваги в сучасних умовах. Нині, обираючи шляхи виховання громадянськості, вітчизняна філософія освіти має опертись на багатий досвід, зокрема на оновлену концепцію «громадського побуту» Памфіла Юркевича. Рецепція правничого вчення Аристотеля дала мислителеві можливість напрацювати та викласти основні положення «громадського побуту» та шляхів запровадження в життя «законів права», засадничою для функціонування яких стає така система суспільства, що передбачає громадянина, здатного жити за правилами, з чітким усвідомленням своїх моральних обов'язків, які він відповідально виконує. Відповідно ці правила, постаючи з історичної тягlosti всіх народів як синтез моральних цінностей, творять моральний світ на підставі цивілізаційних норм узаємодії всіх людей «єдиного людства».

Серед «явищ моральної добрести», до яких український філософ відносить ті, що завжди визначали й визначатимуть «гідність людини як людини», — добро в серці кожної людини; закон правди й свободи совісті; великодушність, самовідданість, підкорення закону, належне пошанування прав інших людей, вірність обов'язку й мужність під час його виконання, справедливість та безкорислива любов [4: 19–20, 37].

Саме з огляду на ці «моральні доблесті» Юркевич сформулював мету морального виховання: виховувати великодушну, шляхетну, щиру людину з моральними прагненнями, яка б могла безпомилково розрізняти добро та зло, розуміти суть права, справедливості, чесності, готова на вільний прояв подвигу в ім'я правди і любові, була б гідною для суспільства, сильного як у мудрості, так і в моральності [4: 177]. Водночас вони забезпечують необхідні умови для гідного цивілізаційного співжиття в «мирі громадянському», — право, порядок, закономірність і гармонію, що можливі за моральної свободи кожного члена суспільства.

Памфіл Юркевич убачає людську єдність як духовне єднання, що складається за людським духом — мізерним, але гідним відбитком Божественного духу, тож в основу свого вчення філософ покладає «ідею християнського гуманізму», зіставну із «законами права». У межах правового поля усвідомлення законів і правил для спільноти здійснюється через розум як верховну силу: «Розум, — підкреслює П. Юркевич, — усвідомлюючи моральнісні дії, порівнюючи їх, узагальнюючи, дає загальні моральнісні закони про те, що людині належить робити, загальні моральнісні правила і приписи та загальні ідеї, у яких ми усвідомлюємо чинний моральнісний лад у світі й людині» [4: 100].

Відтак провідною метою виховання є «розбудити, розвинути, зміцнити й спрямувати душевні сили вихованця, щоб вони були здатні йти за розумом» [4: 44]. Проте «для живої — а не тільки уявної — моральності потрібні каганець і олива. Мірою того, як у серці людини вичерпується олива любові, каганець гасне: моральнісні начала та ідеї тьмяніють, і, зрештою, зникають із свідомості».

Освітньо-виховна концепція П. Юркевича є системою моральних ідей, а останні постають тією «силою», яка визначає право особи на життя згідно з вимогами справедливості і закону задля примирення своїх власних інтересів із загальними. Відповідно потреба жити і діяти за чітко усвідомленим планом є необхідністю мірою того, як здійснюється виховання «правильної людини», котре Юркевич регламентує такими виховними принципами, які б сприяли формуванню внутрішньої дисципліни, підпорядкуванню «законам загальної справедливості», волі і розуму. Поряд із цим учений наголошує, що встановлення впорядкованого суспільства можливе за належної організації освіти громадян, де школа становить союз громади, церкви, родини і держави, а рівень правосвідомості, культура народу, лад у взаєминах безпосередньо залежать від організації справ шкільництва [4: 241]. Громадянське суспільство та його розбудова у вигляді «громадянського миру» репрезентує позицію мислителя, переосмислення якої важливе й для формування сучасного громадянського суспільства.

Разом із тим прикметою сьогодення є й та особливість, що громадянська освіта більше не може розумітися як віддана ідеалу культурнооднорідної нації-держави (Роб Рейч), а прискорення темпів культурної та економічної глобалізації сповіщає про необхідність нових громадянських ідеалів, спрямованих на міжнародну, глобальну взаємодію в глобальній справедливості, що були б краще пристосовані до реалій соціокультурних змін в умовах усе більш взаємозалежного світу.

Такі ідеали б служити оплотом проти ненависті і насильства, етнічної соціальної нерівності. Щоправда, при входженні вітчизняної освітньої системи у світовий простір в умовах конкуренції варто зважати й на те, що сьогодні освітні системи різних держав перебувають під значним впливом так званого «освітнього неоколоніалізму». Йдеться про те, що незахідні країни в умовах глобалізації переймають західну парадигму навчання й виховання, відповідно «перебираючи» елементи іншого культурного набутку, культури споживання. Чи справді

психолого-педагогічна теорія і практика Заходу є універсальною? Якою мірою незахідні країни, вибудовуючи модернізаційну освітню політику в своєму прагненні досягти високих міжнародних стандартів, «позичають» розроблені в іншому соціокультурному контексті педагогічні практики, зважаючи на їх ефективність за інших обставин? Якою мірою вони наражаються на ризик «помилкового універсалізму» в реконструкції запозичених практик, не враховуючи власних норм і цінностей, власних уявлень про світ, незважаючи на окремі аспекти культури країни-попередника? — запрошують до міркувань Дж. Елліот (J. Elliott) та Е. Григоренко (E. Grigorenko) [2: 2].

Своєрідним розширенням відповідей є стаття [Nguyena 2009], де автори на прикладі Азіатського контексту розглядають недоречність «крос-культурного клонування», відмови від культурних відмінностей і власних національних особливостей в освітніх практиках за західним зразком. Дослідники відзначають, що в цьому разі фактично здійснюється оптова торгівля там, де хочуть швидких результатів і не вистачає здорового скептицизму [3: 110].

Отже, наші спостереження засвідчують, що глобалізація породила інший погляд на проблематику справедливості в освітньому полі, який виходить за національні межі, а також питання соціального благополуччя окремих країн. Прихильники такого напрямку у вивченні глобальної справедливості, а ставлять перед собою завдання аналізу суперечностей глобалізації, можливих альтернативних сценаріїв її розвитку, заснованих на цінності національних культур, соціальної економіки, взаємної допомоги і співробітництва. У цьому сенсі справедливість є підставою такої глобалізації, де різні культури і країни мають рівний доступ до її благ і ресурсів, передовсім освітніх (розгорнуті, хоча почасти суперечливі міркування в означеному аспекті презентують Д. Міллер, А. Сен, Т. Нагель, М. Волцер).

Між наявними глобальними структурами залишається досить простору для маневрування заради створення більш справедливого світу, і глобальна система аж ніяк не обов'язково повинна успадкувати репродукування несправедливої влади. Доки встановлюються належні механізми стримування і протидії, особливого значення набуває аксіологічний вимір справедливості, формується глобальна етика як принципи поведінки, в основі яких лежать переконання, підтримувані найрізноманітнішими групами, зокрема етнічними. Звідси виникає необхідність укладання безлічі символічних громадських договорів щодо вищих етичних принципів колективного зацікавлення — справедливості — на глобальному рівні, а також розробки етичного кодексу, який регулює поведінку держав і спрямованість їхньої соціокультурної політики, зокрема й освітньої. Саме в їх рамках тільки й можливий повноцінний полілог між різними силами про способи і заходи подолання нерівності та несправедливості.

У соціально-правовому полі освіти глобалізаційні процеси призводять до значних змін різних освітніх систем, інтеграції їх у єдиний простір, але за збереження відмінностей, зумовлених освітніми традиціями.

Складання єдиного освітнього простору передбачає встановлення глобального діалогу між різними освітніми системами. Це може бути досягнуто шляхом взаємності на транснаціональних і міжкультурних рівнях, на основі взаємної поваги, рівності, справедливості та гарантії людської гідності усіх і за будь-яких обставин. Чим швидше прискорюється процес глобалізації, тим гостріше постає аспект взаємного розуміння і визнання культурного розмаїття як чинника справедливого. Транскультурна освіта показує, що людська історія є кумулятивним

зусиллям, де жодна культура не може претендувати на монополію, натомість кожна постає в боргу перед іншими через постійні взаємні запозичення. Цікаві думки з цього приводу знаходимо зокрема у роботах таких дослідників, як Ф. Альтбах, Дж. Найт, Г. Джонс, Х. Келлен.

Проілюструймо це положення позицією Наїфа Аль-Родхана, який виступає за глобальну освітню програму, що ґрунтується на глобальній справедливості та сприяє культурній безпеці і взаєморозумінню. Філософ спирається на аксіологічний вимір справедливості, відзначаючи: є всі види моральних істин, які бачать світ з різних точок зору, і жоден з них не повинен мати більше прав, ніж інші. Це підкреслює значущість освіти: поряд зі структурою сім'ї та культурним контекстом освіта має потенціал, аби впливати на кожен аспект світу, що надзвичайно важливо в нашому контексті безпрецедентної глобалізації, коли цей потужний інструмент використовувати в інтересах терпимості і культурного взаєморозуміння, сприяючи гармонійному співіснуванню та культурній узаємодії. Якщо повною мірою оцінити цей освітній потенціал, освіту можна буде відновити і пристосувати для заохочення відкритості, інтеграції та співробітництва.

Стала безпека для людства може бути досягнута, тільки якщо освіта буде визнана одним із пріоритетних завдань державами та їх суспільними інститутами. До цих інститутів належать освітні органи, засоби масової інформації, індустрії розваг і політичний дискурс.

Ідеальна освітня програма, яка захищає національну ідентичність і спадщину держав, будучи глобальною додана і заохочена до культурної безпеки і розуміння, має містити, на думку Аль-Родхана, такі особливості:

- розширення прав, можливостей і розвитку інклюзивних національних наративів;
- глобальні знання культур та історій;
- культурна взаємоповага та розуміння;
- відкрите спілкування, взаємообмін і взаємовплив;
- global громадянин через відповідальні засоби масової інформації та політичні заяви;
- глобальні цінності і рівності;
- уникнення дегуманізації інших і зловживання знаннями;
- інші моральні істини і думки.

Навчальна практика повинна бути оновлена, щоб відстежувати і вирішувати поточні проблеми. Це є найпотужніший інструмент для протидії посилення протиприродного стану, а також для сприяння більш справедливого, безпечного, процвітаючого сталого світового порядку [1].

У річищі цих міркувань стає очевидним, що реалізація цього принципу означає: у процесі громадянського виховання мають забезпечуватись передумови для формування особистості, вкоріненої в національний ґрунт і водночас відкритої до інших культур, ідей та цінностей. Лише така особистість здатна зберігати свою національну ідентичність, оскільки вона глибоко усвідомлює національну культуру як невід'ємний складник світової культури. Критерієм сформованості громадянських якостей особистості вітчизняна філософія освіти відповідно розглядає сукупність ознак — розвиток патріотизму, планетарної свідомості, політичної культури, формування відповідальності, справедливості, спроможність організувати якісну взаємодію як у ландшафтах Вітчизни, так і в масштабах планети в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Al-Rodhan N.* Education and Global Security // *Global Policy*. - 28.02.2014 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.globalpolicyjournal.com/blog/28/11/2014/education-and-global-security>.
2. *Elliott J.* Are western educational theories and practices truly universal? / J. Elliott, E.L Grigorenko // *Comparative Education* Vol. 43. — 2007. — No. 1. — P. 1–4.
3. *Nguyena Ph.-M.* Neocolonialism in education: Cooperative Learning in an Asian context / *Phuong-Mai Nguyena and all* // *Comparative Education*. Vol. 45 / — February — No. 1. — Pp.109–130. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://sites.miiis.edu/comparativeeducation/files/2013/01/Neocolonialism-in-Education.pdf>
4. *Юркевич П. Д.* Курс общей педагогики с приложением / П. Д. Юркевич. — М. : Типография Грачева и Ко, 1869. — 404 с.